

AKSIYADORLIK JAMIYATLARINING KORPORATIV MOLIVAVIY STRATEGIYASINI AMALGA OSHIRISHNING NAZARIY-HUQUQIY ASOSLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8049472>

Ortiqov Ulug'bek Akrombek o'g'li

O'qituvchi, Toshkent moliya instituti

Nasimova Yulduz Bahridin qizi

Talaba, Toshkent moliya instituti

O'sarov Javohir Bahodir o'g'li

Talaba, Toshkent moliya instituti

Annotatsiya

Maqolada aksiyadorlik jamiyatlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash va o'sishida korporativ moliyaviy strategiyaning ahamiyati yuzasidan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish maqolaning asosiy maqsadi hisoblanadi. Moliyaviy barqarorlikni saqlash, mehnat unumdorligini oshirish, ishlab chiqarish va eksport ko'rsatkichlarini oshirish, energiya samaradorligiga erishish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash ishlarini amalga oshirish orqali aksiya qiymatini oshishiga erishish kabi maqsadlarni qamrab oladi.

Kalit so'zlar

Moliyaviy strategiya, marketing, korporatsiya, iste'molchilar, korporativ muhit, korporativ boshqaruv, investorlar, investitsion faoliyat.

KIRISH.

Ma'lumki, bozor munosabatlari sharoitida har bir xo'jalik yurituvchi subyekt, xususan, aksiyadorlik jamiyatlari ham kuchli raqobat sharoitiga moslashishi, bozorda o'z o'rniga ega bo'lishi va uzoq yillar mobaynida samarali faoliyat yuritishi uchun uzoqni ko'zlangan va tashqi vositalar o'zgaruvchanligi sharoitida uzoq muddatli moliyaviy maqsadlarni shakllantirish, ular muvaffaqiyatini ta'minlashning eng samarali yo'llarini tanlash, moliyaviy resurslarni shakllantirish va ulardan foydalanish yo'nalishlarini samarali tashkil etish yo'lida moliyaviy faoliyat va moliyaviy munosabatlarni rivojlantirishning barcha asosiy yo'nalishlarini belgilab olishi zarur. bugungi kunda iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda, ayniqsa, sanoat sohasida mulkchilikning bunday shakli muhim o'rin tutadi. Korxonalar faoliyati davomida moliyaviy munosabatlarning to'g'ri tashkil etilishi qo'yilgan maqsadga erishishda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Shundan kelib chiqqan holda asosiy e'tiborni korxonalar moliyasini boshqarishni to'g'ri tashkil etishga qaratish maqsadga muvofiq. Korporativ moliyani boshqarishni to'g'ri tashkil etish esa bevosita korporativ moliyaviy strategiyaga bog'liq. Aynan shu xususiyati bilan korporativ moliyaviy strategiyaning o'zni muhim ahamiyat kasb etadi. Korporativ moliyaviy strategiya iqtisodiy faoliyat sub'ektlarning kelajakdagi faoliyat barqarorligi ta'minlab beradi. Shuningdek, ham makro darajada ham mikro amalga oshiriladigan istalgan masala ijobiy hal bo'lishi uchun oldindan strategik rejalar ishlab chiqish va ularni samarali amalga oshirish zarur.

Respublikamizda korporativ tuzilmalarning eng keng tarqalgan turlaridan biri sifatida aksiyadorlik jamiyatlari keltiriladigan bo'lsak, 2017-yil 1-yanvar holatiga respublikamizda faoliyat ko'rsatayotgan aksiyadorlik jamiyatlari soni 659 tani tashkil etgan bo'lsa, keying yillarda ularning soni 613 gacha qisqargan bo'lib, buning sababi sifatida aksiyadorlik jamiyatlari soni pasayishiga qo'yilgan talablar yuqoriligini ko'rsatish mumkin. Shuningdek samarasiz ishlayotgan aksiyadorlik jamiyatlarining tugatilayotganligi bilan izohlashimiz mumkin..

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning asosiy negizini mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va uni xususiy lashtirish tashkil etadi. Aksiyadorlik jamiyatlari bugungi kunda mamlakat iqtisodiyotining ko'plab sohalarida etakchi mavqeni egallagan holda, keng tarqalgan, boshqaruv, kuzatuv va ijro organlari orqali korporativ munosabatlarga faol kirishadigan yuridik shaxslar hisoblanadi. Aksiyadorlik jamiyatlari dastlab XVII asrda Evropada dengiz orqali savdo-sotiq sohasida faoliyat yuritgan mulkdorlar o'rtasida tashkil etilgan. Aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatiga doir huquqiy normalar ilk bor 1808- yilda Fransiya savdo kodeksida belgilangan.

Mazkur faoliyatning qonuniy negiziga ko'ra mamlakatimizda bunday jamiyat yuridik shaxsni ta'sis etish yoki qayta tashkil etish (qo'shib yuborish, bo'lish, ajratib chiqarish, o'zgartirish) yo'li bilan tashkil etilishi mumkin. Jamiyatni ta'sis etish yo'li bilan tashkil etish muassislarning qaroriga ko'ra amalga oshiriladi.¹⁷⁵

Aksiyadorlik jamiyat yuridik shaxsni ta'sis etish yoki qayta tashkil etish (qo'shib yuborish, bo'lish, ajratib chiqarish, o'zgartirish) yo'li bilan tashkil etilishi mumkin. Jamiyatni ta'sis etish to'g'risidagi qaror ta'sis yig'ilishi tomonidan qabul qilinadi. Jamiyat bir muassis tomonidan ta'sis etilgan taqdirda jamiyatni ta'sis etish haqidagi qaror shu muassis tomonidan yakka tartibda qabul qilinadi. Jamiyatning

¹⁷⁵ O'zbekiston Respublikasining "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida" qonun. 2-bob, 9- modda. -T.26.04.1996

muassislari uni tashkil etish to'g'risida o'zaro ta'sis shartnomasini tuzadilar, shartnomada ularning jamiyatni ta'sis etishga doir birgalikdagi faoliyatni amalga oshirish tartibi, jamiyat ustav fondining (ustav kapitalining) miqdori, muassislarning o'rtasida joylashtirilishi lozim bo'lgan aksiyalarning turlari, ular uchun to'lanadigan haqning miqdori va uni to'lash tartibi, muassislarning jamiyatni tashkil etishga doir huquq va majburiyatlari belgilanadi. Jamiyatni ta'sis etish to'g'risidagi qaror muassislarning ovoz berish natijalarini hamda jamiyatni ta'sis etish, uning ustavini tasdiqlash, jamiyatning boshqaruv organlarini shakllantirish masalalari yuzasidan muassislarning qabul qilgan qarorlarni aks ettirishi kerak.

Jamiyatni ta'sis etish, uning ustavini tasdiqlash to'g'risidagi va muassis tomonidan jamiyatning aksiyalari haqini to'lash uchun kiritilayotgan qimmatli qog'ozlarning, o'zga mulkiy huquqlarning yoki pulda ifodalanadigan bahoga ega bo'lgan boshqa huquqlarning pulda ifodalangan bahosini tasdiqlash haqidagi qarorlar muassislarning tomonidan bir ovozdan qabul qilinadi. Chet ellik investorlar ishtirokidagi jamiyatni tashkil etish O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Davlat tashkiloti aksiyadorlik jamiyati etib o'zgartirilayotganda aksiyadorlik jamiyatini ta'sis etish to'g'risidagi qaror davlat mulkini tasarruf etishga vakolatli organ tomonidan qabul qilinadi. Jamiyat muassislari va aksiyadorlarining soni cheklanmaydi.

Jamiyatni tashkil etish to'g'risidagi ta'sis shartnomasini imzolagan yuridik va jismoniy shaxslar jamiyatning muassislari (muassisi) deb e'tirof etiladi.

Agar qonunda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorida boshqacha qoida belgilanmagan bo'lsa, davlat organlari jamiyatning muassislari (aksiyadorlari) bo'lishi mumkin emas.¹⁷⁶

Ushbu masalalarni hal etish uchun aksiyadorlik jamiyatida tavakkalchilik darajasini nazorat qilishda kuzatuv kengashining ahamiyati bayon etilgan qoidalarni,

korporativ boshqaruv darajasini baholash mezonlarini, korporativ boshqaruvni samarali olib borishga qaratilgan ichki hujjatlarni hamda korporativ boshqaruv tizimida tanglik vaziyatlari vujudga kelganda ko'riladigan chora-tadbirlar taktikasini ishlab chiqish va tartibga solish talab etiladi. Bu borada aksiyadorlik jamiyatlarini qayta tashkil etishda ularning joylashtirilish usullaridan samarali foydalanishni yuzaga keltiradi (1-chizma).

Ta'kidlab o'tish kerakki, korporatsiya tushunchasi hozirgi sharoitlarda yana bir

¹⁷⁶ O'zbekiston Respublikasining "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida" qonun. 2-bob, 9- modda. -T.26.04.1996

o'ziga xos jihatni kasb etmoqda. Undagi bir nechta yuridik shaxslar tomonidan tashkil etilgan xo'jalik subyektini belgilash uchun foydalanilib, ularning har birini boshqa mulkiy munosabatlar, birgalikda biznes yuritish, umumiy maqsadlar va manfaatlar, umumiy tashkiliy struktura bilan bog'liq mustaqil iqtisodiy subyekt sifatida ko'rib chiqish mumkin.

Tadbirkorlik korporatsiyalari foyda olish uchun yaratiladi. Bular jumlasiga quyidagilar kiradi:

- AQShda korporatsiyalar faqat aksiyadorlik kapitali asosida tuziladi;

1-chizma. Aksiyadorlik jamiyatini qayta tashkil qilishdagi joylashtirish usullari¹⁷⁷

- AQShda korporatsiyalar faqat aksiyadorlik kapitali asosida tuziladi;
- Yevropada ma'suliyati cheklangan jamiyat, shirkatlar, kooperativlar, ochiq aksioner jamiyatlari, yopiq aksionerlik jamiyatlari.

Tadbirkorlik korporatsiyasi sifatida quyidagilar bo'lishi mumkin:

- alohida tijorat tashkiloti;
- integratsiyalangan korporativ tuzilma (konsern, xolding va boshqalar).

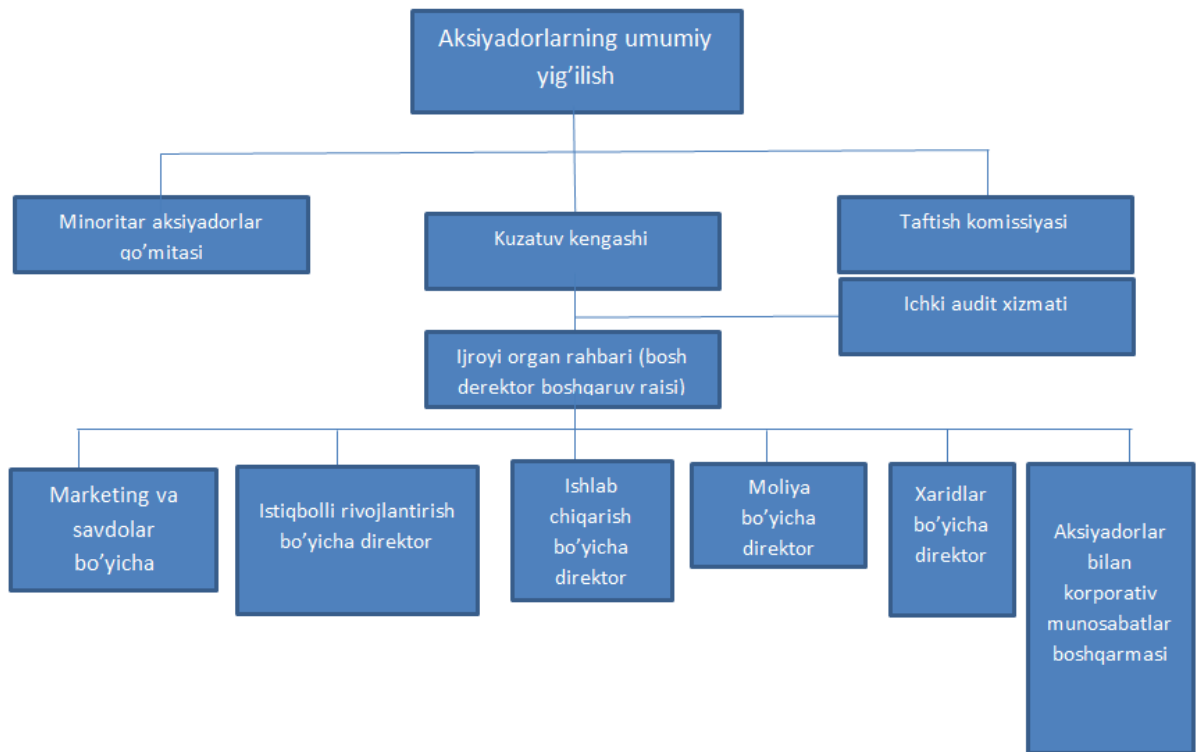
TAHLIL VA NATIJALAR

Mamlakatimizda etishtirilayotgan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash sohasini rivojlantirish ham dolzarblik kasb etmoqda. Bu sohada ham

¹⁷⁷ Matnga muvofiq muallif tomonidan tuzildi.

istiqbolda xususiy korporativ tuzilmalar faoliyatining keng yo'lga qo'yilishi, turli mulkchilik va tashkiliy-huquqiy shakllarning rivojlanishi davr talabidir. Chunki mamlakatimizda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash ham aynan mahalliy ishlab chiqaruvchilarning qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishonchli, samarali qayta ishlari bilan bevosita bog'liq.

Iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag'batlantirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish tom ma'noda korporativ tuzilmalar faoliyatini rivojlantirishga qaratilgandir. "Bugungi kunda mamlakatimizda 613 ta aksiyadorlik jamiyati faoliyat yuritayotgan bo'lsa, ularning 486 tasida davlat ulushi 52 trillion so'mni tashkil etmoqda"

2-chizma. Aksiyadorlik jamiyatining namunaviy tashkiliy tuzilmasi¹⁷⁸

Birgina shu ko'rsatkichning o'zi ham iqtisodiyotda davlatning qay darajada yuqori ekanligini ko'rsatib turibdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2018-yil 28-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida ham iqtisodiyotni boshqarishda davlat aralashuvini keskin kamaytirish lozimligi xususida qat'iy ta'kidlab, quyidagilarga ham e'tibor qaratdi: "Yoqilg'i-energetika,

¹⁷⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 24-apreldagi PF-4720-son

nefi-gaz, kimyo, transport va bank sohalarida davlat ishtiroki yuqori darajada saqlanib qolayotgani ularni bozor mexanizmlari asosida rivojlantirish, investitsiyalar jalb etishga to'sqinlik qilmoqda. Ayrim vazirliklar o'zi nazorat qiladigan sohadagi korxonalarda ta'sischi ekani erkin va sog'lom raqobatga yo'l bermayapti, buniyam bugun ochiq aytish kerak. Bunday tizimni endi o'zgartirmasak, ushbu tarmoqlarda ham va umuman, iqtisodiyotda barqaror rivojlanishga erishib bo'lmaydi. Davlat aktivlari tartibsiz boshqarilayotgani ham samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Masalan, hozirgi vaqtda 972 ta davlat korxonasi aktivlarining atigi 21 foizi Davlat raqobat qo'mitasi tomonidan, qolgan 79 foizi vazirlik va idoralar hamda xo'jalik birlashmalari tomonidan boshqarilmoqda.

Bunday yondashuv so'nggi 27 yil davomida davlat korxonalarini qanday ahvolga olib kelgani hech kimga sir emas. Aviasozlik sanoati kabi butun bir soha yo'q bo'lib ketdi Bugungi kunda bank tizimidagi eng asosiy muammo - ular

kapitalining asosiy qismi, ya'ni, 83 foizi davlatga tegishli ekanidir. Bu, o'z navbatida, bank sektorida sog'lom raqobatga to'siq bo'lib, xizmat ko'rsatish sifatiga salbiy ta'sir qilmogda". O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-sentyabrdagi PF-5544-son farmoni bilan tasdiglangan 2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasida ham "mamlakatda, ayniqsa davlat kompaniyalarida korporativ munosabatlar va korporativ boshqaruv prinsiplari rivojlanmagan, bunda xorijdagi eng namunali amaliyot inobatga olinmayapti, deya ta'kidlanganda ham aynan strategik maqsadlarga erishilmayotganligi nazarda tutilgan.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda milliy iqtisodiyotda xususiy mulk ahamiyatini oshirish, davlatning iqtisodiyotga aralashuvini cheklash kabilar orqali korporativ moliya strategiyasining bevosita bozor qonuniyatlari asosida ishlab chiqilishi va amalga oshirilishiga erishish lozim bo'ladi.

Hududlarni kompleks rivojlanganlik darajasi ko'p jihatdan o'sha hududlarda tadbirkorlik va ishlab chiqarishning rivojlanganligi bilan bevosita bog'liq. Boshqa tomondan biznes rivoji va ishlab chiqarish samaradorligi ijtimoiy-iqtisodiy infratuzilmaning rivojlanishini ham shart qilib qo'yadi. Shu boisdan respublikamizdagi har bir hududni kompleks rivojlantirish, mavjud salohiyatdan samarali va optimal foydalanish bir tomondan zarur ijtimoiy infratuzilmani yaratish davlat oldiga vazifa qilib qo'ysa, korporativ tuzilmalar ikkinchi tomondan mavjud shart-sharoit asosida o'z strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirishga intiladilar. Bu o'z navbatida hududlar iqtisodiy taraqqiyotiga ham xizmat qiladi.

MUHOKAMA.

Korxonalar moliyaviy strategiyani ishlab chiqish va amalga oshirish jarayoni aniq bosqichlar ketma-ketligiga asoslanishi lozim. Umuman moliya strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish bosqichlari sifatida quyidagilarga e'tibor qaratiladi.

1. Moliyaviy strategiyani shakllantirishning umumiy davrini belgilash. Bunda korxonani istiqbolli korporativ strategiyasini shakllanturish uchun qabul qilinadigan davr moliyaviy strategiyaga tobe ko'rinishda bo'lish kerak, ya'ni moliyaviy strategiyani amalga oshirish belgilangan vaqt chegerasidan chiqmasligi lozim (bozor konyukturasini hisobga olgan holda 3-5 yil doirasida, shuning bilan birga korxonaning hayotiy sikli, tarmoq bo'ysinishi hisobga olinadi).

2. Moliyaviy strategiyani shakllantirishning umumiy davrini belgilash

1-jadval

Korxonalar moliyaviy strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirishning asosiy bosqichlari

Bosqichlar	Izohlar
1-bosqich	Moliyaviy strategiyani shakllantirishning umumiy davrini aniqlash
2-bosqich	Tashqi moliyaviy muhit bilan bog'liq omillarni o'rganish
3-bosqich	Korxonaning moliyaviy faoliyatining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash
4-bosqich	Korxonaning strategik moliyaviy holatini kompleks baholash
5-bosqich	Moliyaviy faoliyatning strategik maqsadlarini shakllantirish
6-bosqich	Moliyaviy faoliyatning maqsadli strategik me'yorlarini ishlab chiqish
7-bosqich	Asosiy strategik moliyaviy qarorlarni qabul qilish
8-bosqich	Ishlab chiqilgan moliyaviy strategiyani amalga oshirishni ta'minlash
9-bosqich	Moliyaviy strategiyani amalga oshirishni ta'minlash
10-bosqich	Moliyaviy strategiyani amalga oshirish nazoratini tashkil etish

3. Moliyaviy strategiyani shakllantirishning umumiy davrini belgilash.

birga korxonaning hayotiy sikli, tarmoq bo'ysinishi hisobga olinadi).

4. Tashqi moliyaviy muhit bilan bog'liq omillarni o'rganish. Bunda korxonaning moliyaviy faoliyati iqtisodiy-huquqiy shart-sharoitlari va ularning moliyaviy strategiya belgilangan davrda mumkin bo'lgan o'zgarishlarni o'rganib chiqadi.

5. Korxonaning strategik moliyaviy holatini kompleks baholash. Bunday baholash jarayonida korxonaning moliyaviy faoliyatini rivojlantirishning imkoniyatlari va chegaralarini tavsiflovchi sosiy parametrlar quyidagilardi.

- korxonaning mulkdorlari, boshqaruvchilari va moliyaviy menejerlar strategik tafakkur darajasi

- faoliyatga ta'sir etuvchi tashqi muhit muhim elementlarining holati va kelajakdagi harakati haqida moliyaviy menejerlarning bilim darajasi

6. Moliyaviy faoliyatning maqsadli strategik normalarini ishlab chiqish. Oldingi bosqichlarda shakllantirilgan strategik moliyaviy maqsadlar tizimini abqi maqsadli strategik me'yorlar bilan belgilanishi lozim.

7. Asosiy strategik moliyasviy qarorlar qabul qilish.

8. Ishlab chiqilgan moliyaviy strategiyani baholash. Bunday baholash korxonaning tomonidan o'rnatilgan maxsus iqtisodiy va noiqtisodiy mezonlar tizimi bo'yicha o'tkaziladi.

9. Moliyaviy strategiyani amalga oshirishni ta'minlash. Moliyaviy strategiyani amalga oshirish jarayonida belgilangan strategik jarayonida belgilangan strategik chora-tadbirlar oldindan buyruq asosida tayyorlanadi va tashqi moliyaviy muhit omillarining shartli kutilmagan o'zgarishlar bo'yicha yangi boshqaruv qarori qabul qilinadi.

10. Moliyaviy strategiyani amalga oshirish nazoratini tashkil etish. Bu nazorat korxonaning moliyaviy faoliyatining asosiy strategik maqsadli me'yorlarini amalga oshirish yo'lini aks ettiruvchi strategik kontrolling asosida amalga oshiriladi.

XULOSA

Aksiyadorlik jamiyatining turli toifadagi rahbarlari, yetakchi mutaxassislari va xodimlari mehnatini eng yangi texnologiyalarni, shuningdek, hisoblash texnikasini qo'llash orqali maksimal darajada mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish zarur. Moliyaviy strategiyaning to'g'ri belgilanishi va o'z vaqtida to'liq amalga oshirilishi korporativ tuzilmalarning kelajakda ham raqobat kurashida ustun bo'lishini ta'minlaydi. Umuman, tijorat tashkilotlari strategik muvaffaqiyatini ta'minlashda moliyaviy strategiya muhim rol o'ynaydi. Korxonalarda o'z faoliyat sohasiga ko'ra turli xil moliyaviy strategiyalarni joriy qilishi va qo'llashi mumkin. Tavsiya etiladigan muhim strategiyalardan alohida ajratib ko'rsatish mumkin:

- moliyaviy rejalashtirishiga ko'ra
- moliyaviy maqsadlariga ko;ra
- maqsad belgilanishiga ko'ra
- davriyligiga ko'ra

Koxona moliyaviy strategiyasini ishlab chiqishda o'zining xususyatlaridan va moliyaviy boshqaruvchilaridan kelib chiqqan holda tanlashi va amalga oshirishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Corporate finance and financial strategy: optimising corporate and shareholder value / Tony Davies and Ian Crawford.p
2. Korporativ moliya strategiyasi: Darslik/ S.Elmirzayev,H.Ahmedov // Toshkent/ "Iqtisod-Moliya" 2019 yil, 192-bet.
3. Toshmurodova B.E., Elmirezayev S.E: Korporativ soliq menejmenti Toshkent/ "Mumtoz so'z". 104-bet.
4. Karlibayeva, sh. Masharipova, d. Ergashev, n. Allamberganova: Korporatsiyalar moliyasi. Darslik. Iqtisodiyot: 2019 yil.
5. Elmirezayev S.E: Korporativ moliya. . Darslik. 2019 yil. 364-bet
6. Namoz o'g'li, N. N. (2023). ISLAMIC BANKING: PROBLEMS, SOLUTIONS AND PROSPECTIVES. World Economics and Finance Bulletin, 21, 153-159.
7. Namoz o'g'li, N. N., & Olimjon o'g'li, B. Z. (2023). Financial Risks In Islamic Financing. Eurasian Journal of History, Geography and Economics, 19, 40-48.
8. Nazarov, N. (2023). The engagement between islamic and conventional banking. Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка, 371-374.